

Aukkoisia tarinoita ja ruumiillisia kertojia

Johdatus itsen kertomiseen

”Kun minä menin kauppaan, mies sanoi ’ilman muuta.’” Näin kuuluu isoäidin yksi, sittemmin perheen sisäiseksi vitsiksi muuntunut tarina. Isoäidin äiti puolestaan kärsi vanhempana muistisairaudesta, mutta oli tarkka seuraamaan tilanteita ja houkuttelemaan toisia ihmisiä paikkaamaan muistin aukkoja, vaikkapa mielestä kadonneista sukulaisten nimistä ja asuinpaikoista – myöhemmin ylipäänsä siitä, missä ollaan ja mitä tapahtuu.

Tarinankertojilla on tapana jättää aukkoja tarinoihinsa, toisilla enemmän, toisilla vähemmän. Kuulijoilta ja lukijoilta vaaditaan tietoa asiayhteyksistä ja kykyä kestää hämähäyryttä: täytyy yhdistellä vanhaa uuteen, arvailla ja hyväksyä, ettei selkoa välttämättä synny. Joskus on kysyttävä joltakulta muulta, mistä sirpaleisessa jutussa saattaisi olla kysymys – jos sisällöllä edes on niin väliä. Monesti itse kertominen on tärkeämpää. Aukot, katkokset ja monimerkityksisyys ovat tosielämän tarinankertojen ja -kuulijoiden arkipäivää, samoin kaunokirjallisuuden kanssa tekemisissä olevien. Fiktio suorastaan perustuu siihen, että jotakin jää kertomatta.

Arkielämän epäjatkuvuuksia ja vanhuuden tai sairauden aiheuttamia katkoksia ajatellen Galen Strawsonin kriittiset huomiot minuuden ja tarinoiden kytköksistä ovat tervetulleita. Strawsonin mukaan minuus ei vaadi kykyä kertoa itsestä tarinaa. Itseymmärrys rakentuu ”pätkittäin ja palasina”, niin kuin hän tähän numeroon suomennetussa esseessään toteaa¹. Hyvän, eettisen tai terveen elämän eläminen ei edellytä eheiden minuustarinoiden luomista. Ja jos kyky kerronnallistaa kokemuksia syystä tai toisesta menetetään, minuus ei katoa mihinkään.²

Samoilla jäljillä ovat lehteen haastatellut filosofit Marya Schechtman, Dominic Murphy ja Daniel Hutto. He eivät kuitenkaan päädy samaan lopputulemaan kertomispuheen vaaroista kuin kollegansa. Päinvastoin: esimerkit katkoksisista ja fragmentaarista tarinoista paljastavat tarpeen hahmottaa yhä tarkemmin, mitä minuudella, kertomisella ja kertomuksella oikeastaan tarkoitetaan ja mikä on kertomusten rooli inhimillisessä elämässä.

Minuuskertomuksia tämän numeron sivuilla pohjivat filosofit ovat yksimielisiä siitä, että itseys, ja jopa persoonana oleminen, jatkuu kerronnallisten kykyjen katkoksisista tai heikkenemisestä huolimatta. Minuudella on erilaisia ulottuvuuksia. Voidaan puhua esimerkiksi perustavasta tai minimaalisesta minuudesta, joka edeltää sosiaalista olemassaoloa, kielellistä vuorovaikutusta ja kertomista, ja toisaalta narratiivisesta minuudesta, joka muodostuu kerronnallisten kykyjen kehittyessä. Minuuskokemuksia tutkinut Dan Zahavi kiteyttää:

”Ei ole mitenkään selvää, että Alzheimerin tauti tuhoaisi ensimmäisen persoonan näkökulman tai hajottaisi täysin tunnun kokemusten omistajuudesta. Tai että jollakulla, jonka omaelämäkerrallinen muisti ja kerronnallinen identiteetti ovat kadonneet, ei myöskään olisi omistajan näkökulmaa kokemuksiinsa tai ettei hän enää olisi affektiivisesti läsnä kokemuksissa kivusta tai epämuikavuudesta.”³

Minimaalinen minuus viittaa ensimmäisen persoonan näkökulmaan, kokemusten omistajuuteen ja olemassaolon tuntuun: *millaista jokin on minulle*. Tämä kokemus on olemassa heti syntymästä alkaen, ehkä jo aiemmin, ja se määrittää todennäköisesti myös muiden eläinten kuin ihmisten elämää. On olemassa *minä*, kokemusten subjekti, joka tuntee nautintoa, kipua, lämpöä, kylmyyttä.⁴

Narratiivinen minuus puolestaan on nähty ilmiönä, joka kehittyy vähitellen. Yksilö arvioi, tulkitsee ja uudelleentulkitsee elämäänsä ja kokemuksiaan ja rakentaa, osin ehkä tietoisesti, osin tiedostamattaan, ymmärrystä omasta menneisyydestään, nykyhetkestään ja suhteestaan tulevaan. Narratiivisesta minuudesta puhuvat korostavat usein reflektiokyvyn ja itsetietoisuuden merkitystä minänä olemiselle. Minuus on tästä näkökulmasta pikemminkin saavutus kuin jotakin annettua: on eri asia, onko joku ”vain” kokeva, tietoinen olento, vai persoona, jonka tietoisuus itsestä tässä hetkessä suuntautuu menneeseen (”kannan tekoni ominani”) ja tulevaan (”otan vastaan tekojeni seuraukset”).⁵

Itsestä ja elämästä kertomisella näyttää olevan tärkeä rooli esimerkiksi omaelämäkerrallisen muistin kehitymisessä sekä vuorovaikutuksessa toisten ihmisten kanssa⁶. Kuten Daniel Hutto muistuttaa, tarinallinen hahmottaminen auttaa meitä ymmärtämään itsemme lisäksi myös toisten ihmisten toimintaa ja kokemuksia⁷. Tämä on kuitenkin lievempi väite kuin Strawsonin kritisoima näkemys, että minänä oleminen vaatisi kykyä kerronnallistaa oma elämä *yhdeksi, eheäksi kokonaisuudeksi*.

Varsinkin patologioita pohtineet ovatkin kovin yksimielisiä: minuus kestää aukkoja ja katkoksia. Sairausnarratiiveja käsitellyt James Phillips puhuu narratiivisen minuuden väljentämisen puolesta: ”[P]sykopatologiat pakottavat hylkäämään yksinkertaiset, liian koherentit näkemykset kerrotusta identiteetistä.”⁸ Hänen esimerkeinään ovat vakavat mielenterveysongelmat:

”Jos narratiivista identiteettiä pidettäisiin rajana sille, mitä on olla persoona tai itse, mitä nämä ihmiset olisivat? Eläviä

ruumiita? Ihmisen jäämiä? Aivoja ilman mieltä? Minuuksia vailla minuutta?”⁹

Väljempää persoonakäsitystä on hahmoteltu myös sosiaalisesta näkökulmasta. Marya Schechtman painottaa uusimmassa teoksessaan, että persoonallinen identiteetti säilyy, vaikka kerronnalliset kyvyt katoaisivat tyystin, tai vaikka niitä ei olisi ollutkaan. Esimerkiksi vegetatiivisessa tilassa oleva on persoona, samoin vastasyntynyt lapsi, sillä ihmiset ympärillä luovat identiteetin toiselle sanoillaan ja teoillaan. Itsen kertomista tärkeämpää on, että yksilö on osa sosiaalista yhteisöä – osa toisten kertomuksia.¹⁰

Yhtenäisestä tarinasta kertomisen prosesseihin

Minuuden monimuotoisuuden lisäksi monet kertomuksia tutkineet hahmottavat Strawsonia laveammin sekä kertomuksen käsitteen että sen, mitä kertomisella tarkoitetaan. Ajatus tarinasta koherenttina, yhtenäisenä kokonaisuutena on kumottu sekä tosielämän kertomusten että fiktion näkökulmista¹¹. Eheidien, suljettujen tarinoiden ja ”virheettömän” kerronnan sijaan huomio on kiinnittynyt tarinoin, joiden kertojilla on erilaisia kommunikaation vaikeuksia, sekä kokemuksiin, joista on vaikeaa tai mahdotonta kertoa. Tarina voi jäädä kesken, se voi olla fragmentaarinen tai osittainen.¹² Yhden esimerkin tarjoaa tässä numerossa Camilla Lindholm, joka tarkastelee muistisairaana puheessa rakentuvia kertomuksia. Fragmentaarisia tarinoita kohdattaessa tarinoiden sisältöjä ja yhtenäisten tapahtumakulkujen raportoimista tärkeämmiksi nousevat kertomisen tapahtuma ja tarinan vastaanottaminen. Kertominen näytättyy tällöin tilannesidonnaisena, vuorovaikutuksellisenä ja ruumiillisena toimintana.¹³

Narratiivisen kompetenssin sanotaan usein vaativan erilaisia korkeamman tason kognitiivisia taitoja: kykyä

järjestää tapahtumia ajallisesti, kykyä minimaaliseen itseen viittaamiseen, toimivaa episodista ja omaelämäkerrallista muistia sekä kykyä reflektiivisen etäisyyden ottamiseen¹⁴. Laajemmassa katsannossa kertominen on kuitenkin sidoksissa myös perustavampiin vuorovaikutuksen ja merkityksenannon muotoihin. Vaikka kertojan muisti, kielelliset kyvyt tai ajallinen hahmottaminen pettäisivät, tarinoita voi rakentaa kehon, eleiden ja esineiden avulla, toisten ihmisten täydentäessä tai tukiessa kerrontaa¹⁵. Esimerkiksi narratiivista empatiaa tutkineet painottavatkin kertojan kykyjen sijaan vastaanottajan kerronnallisia kykyjä: kykyä tunnistaa toisten tarinoita, omaksua ja tulkita niitä¹⁶.

Tosielämän aukkoisten tarinoiden lisäksi myös kaunokirjallisuus on täynnä kertomuksia, joita määrittää enemmän kaaos kuin koherenssi ja joiden vastaanottajilta vaaditaan yhtä lailla ponnistuksia kuin niiden tuottajilta. Kuten Päivi Kosonen toteaa numeron esseessään, varsinkin myöhäismoderni kirjallisuus on kiinnittänyt huomion elämän ja kokemusten fragmentaariseen luonteeseen ja vastannut siihen aukkoisilla kertomuksilla. Kirjailija Jeanette Winterson näkee tarinankerronnan prosessina, jossa nousee esiin sanomattomia kokemuksia: tarina on kuin kehys, jonka tarkoituksena on paljastaa aukot ja rivien välit¹⁷. Kirjallisuudentutkija Pekka Tammi puolestaan on epäillyt ylipäänsä kaunokirjallisten kertomusten kykyä hallita tai jäsentää todellisuutta:

”Olisiko fiktiivisen kerronnan tunnusmerkkinen piirre [...], että kerrottaessa lopultakaan mitään ei saada hallintaan. Eikö kirjallisille kertomuksille olekin ominaista keskittyä juuri siihen mahdottomuuteen tai niihin paradokseihin ja ongelmiin, joita sisältyy inhimillisiin yrityksiin järjestää kokemusmaailmaamme?”¹⁸

Kertomusentutkijoiden määritelmässä korostuvat hallinnan ja jäsentämisen sijaan yhä useammin kokemusellisuus ja katkokset. Esimerkiksi David Herman kuvaa tarinaa esitykseksi, joka koostuu tapahtumaketjun lisäksi kerrontatilanteesta, tarinamaailmassa paljastuvasta epätasapainosta tai katkoksesta sekä kokevan tajunnan luomisesta¹⁹. Tällainen kuvaus on kaukana Strawsonin näemyksestä, jossa kertomukselle ja kerrotulle minuudelle ei sallita epäkoherenssia eikä moninaisuutta²⁰. Kuten Jukka Mikkonen hahmottelee artikkelissaan, kertomus on muoto, jonka tarjoama ymmärrys pohjaa näkökulmien moneuteen ja tarinoiden aiheuttamaan häirintään, hämmennykseen ja haastavuuteen.

Ruumiillinen kertomus ja kertova, ruumiillinen minä

Kertomusten aukot, säröt, fragmentaarisuus ja monimerkisyisyys kutsuvat lukijaa tai kuulijaa tulkitsemaan ja täyttämään vaillinaisuuksia omilla kokemuksilla. Kertominen puolestaan hyödyntää kielellisen ja ajallisen jäsentämiskyvyn lisäksi ruumiillisia ja affektiivisia kokemuksia. Samanlainen kerrostuneisuus luonnehtii myös minuutta. Karkea jako minimaaliseen ja narratiiviseen minuuteen tavoittaa lopulta vain osan minuuden ulottuvuuksista²¹:

Jeanette Winterson, kirjailija

”Muistatko määritelmän kalaverkosta kokoelmana reikiä, jotka on yhdistetty langalla? Olen kiinnostunut noista rei’istä. Lanka on kertomus, mutta vain aukoilla on väliä. Niin kuin Barbara Hepworthin veistoksessa: kivi on olemassa, jotta voisimme nähdä tilan.

[...]

Minulle taide on näkymättömän tekemistä näkyväksi: esine, rakennelma, esitys, tarina, runo, tanssi, musiikkikappale. Ne kommunikoivat enemmän kuin Hän Se Mikä Missä Milloin Miten Miksi. Tämä on itsestään selvää, kun puhutaan abstraktista taiteesta tai musiikista tai tanssista. Mutta kun kieli astuu mukaan, unohdamme, että tarina on yhä lanka ja että lanka on olemassa, jotta näkymättömät aukot tulisivat näkyviksi. Sisimmät ajatuksemme. Sisäinen elämämme. Asiat, joita ei voi sanoa. Tunteet, joita pelkäämme tuntea. Kaipaus. Unelmat.”

(Introduction. Teoksessa *Sexing the Cherry* (1989). Vintage, London 2014, vii–vi.)

minuus ei ole sisäsyntyinen, muuttumaton ilmiö, eikä myöskään kertova kone, joka jatkuvasti järjestäisi kokemuksia hallittavaksi kokonaisuudeksi.

Väljemmät käsitykset minuudesta ja kertomuksista muistuttavat jo strawsonilaista ”ei-Kerronnallista” – ihmistä, joka on elävä, kokeva ja jatkuva minä, mutta jonka elämä ja minuus eivät asetu suljettuun tarinamuotoon. Sinänsä ei ole yllättävää, että Strawson siteeraa useimmin juuri kaunokirjailijoiden kokemuksia minuudesta²²: kirjailijoilta keräytyissä esimerkeissä huomio kiinnittyy muistojen hajanaisuuteen ja kokemuksiin minuuden fiktiivisestä luonteesta. Täydellisen muistin mahdottomuudella leikkii myös Jorge Luis Borges novellissaan ”Funes, hyvämuistinen” rakentaessaan hahmon, joka – tarinan- ja elämänvastaisesti – pystyy talentamaan mieleensä elämän jokaisen yksityiskohdan: ”Funes ei ainoastaan muistanut jokaisen metsän jokaisen puun jokaista lehteä, vaan jokaisen kerran, jolloin hän oli havainnut tai kuvitellut ne.”²³ Tarina katkeaa lopulta kertojan ahdistukseen yli-inhimillisen muistin edessä: ”Tulin ajatelleeksi, että jokainen sanoistani (että jokainen eleistäni) säilyisi hänen hetyttämättömässä muistissaan; turhien eleiden moninkertaistamisen pelko vaiensikin minut.”²⁴

Strawson puolestaan lainaa Virginia Woolfin ”Moderni romaani” -esseen kirjailijaa. Tämä kamppailee kirjatakseen paperille tietoisuuden, joka ottaa vastaan kaikkialta tulevia vaikutelmia ”loppumattomana lukemattomien atomien suihkuna”. Kuten Strawson vihjaa, myös Woolf oli hyvin tietoinen sekä elämän- ja tietoisuudentunnon kerronnallistamisen vaikeudesta että tarpeesta hahmottaa elämän jatkuvuutta: ”Elämä ei ole sarja symmetrisesti aseteltuja opastevaloja; elämä on omaa valoaan hehkuva kehä, osin läpinäkyvä vaippa, joka ympäröi meitä tietoisuutemme heräämisestä sen sammumiseen.”²⁵ Esseessään Woolf antaa juuri (kertoma)kirjallisuuden tehtäväksi tämän olemisen kokemuksen tavoittelun. Woolfin päiväkirjoista olisi puolestaan löytynyt Strawsonin argumenttia tukeva katkelma, joka paljastaa toisen yleisen kokemuksen: ”Joskus pidän Virginiaa olemisesta, mutta vain kun olen hajanainen ja moninainen ja sosiaalinen.”²⁶ Minuus näyttäytyykin Woolfille yhtä lailla minimaalisena elämisen tuntuuna, joka jatkuu elämän alusta loppuun, ja sosiaalisena olemassaolona, jossa minuus on jatkuvassa muutoksen tilassa. ”Omaa valoaan hehkuva kehä” ja moninainen, sosiaalisessa todellisuudessa muokkautuva ”Virginia”. Ei siis joko–tai vaan sekä–että.

Viitteet

- 1 Ks. s. 26–27. Ennen viime vuonna julkaistua esseettä Strawson on kirjoittanut aiheesta mm. artikkelissa ”Against Narrativity” (2004a) sekä arvioissa kehityspsykologi Jerome Brunerin teoksesta *Making Stories* (2004b).
- 2 Strawson on puhunut mm. ”narratiivisesta ortodoksisuudesta”, joka ”estää itseymmärrystä, sulkee pois tärkeitä ajatteluväyliä, köyhdyttää ymmärrystämme eettisistä mahdollisuuksista, aiheuttaa tarpeettomasti ahdistusta niille, jotka eivät syystä tai toisesta mahdu malliin, ja on mahdollisesti haitallista psykoterapiassa.” (2004b.)
- 3 Zahavi 2014, 60.
- 4 Zahavi 2007; 2010, 3; 2014, 62.
- 5 Zahavi 2010, 4; 2014, 53–57. Myös Strawson näkee itsensä tällaisena olentona: hänen mukaansa jatkuvuuden tunto ei kuitenkaan synny kertovien kykyjen avulla. Ks. s. 24.
- 6 Gallagher 2007, 210; Hutto 2007.
- 7 Hutto 2007.
- 8 Phillips 2003, 325.
- 9 Sama, 326.
- 10 Schechtman 2014, 77; 103–104.
- 11 Hyvärinen ym. 2010.
- 12 Sama.
- 13 Hydén 2013, 228.
- 14 Gallagher 2007, 205–211.
- 15 Hydén 2013, 235–236.
- 16 Charon 2001.
- 17 Ks. s. 30.
- 18 Tammi 2010, 73.
- 19 Ks. s. 40.
- 20 Strawsonin tarinamääritelmän kapeudesta ks. myös Hyvärinen 2012, 337–339.
- 21 Ks. myös Zahavi 2010.
- 22 Strawson mainitsee mm. F. Scott Fitzgeraldin, Henry Jamesin, W. Somerset Maughamin, Fernando Pessoa ja Virginia

- Woolfin. Tunnetuista omaelämäkertureista ei-Kerronnallinen malliesimerkki on puolestaan Michel de Montaigne. Hyvärinen (2012, 336) on kiinnittänyt huomiota siihen ironiaan, että Strawsonin luetteloiden ”ei-Kerronnalliset” ovat usein kirjailijoita, jotka ovat olleet taitavia kertomakirjallisuuden uudistajia.
- 23 Ks. s. 20.
  - 24 Sama.
  - 25 Woolf 2013, 106.
  - 26 Päiväkirjamerkintä tiistailta 22.8.1922, Woolf 2003, 47.

Kirjallisuus

- Charon, Rita, Narrative Medicine. A Model for Empathy, Reflection, Profession, and Trust. *JAMA*. Vol 286, No. 15, 2001, 1897–1902.
- Gallagher, Shaun, Pathologies in Narrative Structures. Teoksessa *Narrative and Understanding Persons*. Toim. Daniel D. Hutto. Cambridge University Press, Cambridge 2007, 203–224.
- Hutto, Daniel D., The Narrative Practice Hypothesis. Origins and Applications of Folk Psychology. Teoksessa *Narrative and Understanding Persons*. Toim. Daniel D. Hutto. Cambridge University Press, Cambridge 2007, 43–68.
- Hydén, Lars-Christer, Towards an Embodied Theory of Narrative and Storytelling. Teoksessa *The Travelling Concepts of Narrative*. Toim. Matti Hyvärinen ym. John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia 2013, 227–244.
- Hyvärinen, Matti, ”Against Narrativity” Reconsidered. Teoksessa *Disputable Core Concepts of Narrative Theory*. Toim. Christer Johansson & Göran Rossholm. Peter Lang, Bern 2012, 327–344.

- Hyvärinen, Matti, Hydén, Lars-Christer, Saarenheimo, Marja & Tamboukou, Maria, Beyond Narrative Coherence. An Introduction. Teoksessa *Beyond Narrative Coherence*. Toim. Matti Hyvärinen ym. John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia 2010, 1–15.
- Phillips, James, Psychopathology and the Narrative Self. *Philosophy, Psychiatry & Psychology*. Vol. 10, No. 4, 2003, 313–328.
- Schechtman, Marya, *Staying Alive*. Oxford University Press, Oxford 2014.
- Strawson, Galen, Against Narrativity. *Ratio*. Vol. 17, No 4, 2004[a], 428–452.
- Strawson, Galen, Tales of the Unexpected. *The Guardian* 10.1.2004[b].
- Tammi, Pekka, Kertomusta vastaan ja ei-vastaan. Teoksessa *Luonnolliset ja luonnottomat kertomukset*. Toim. Mari Hatavara, Markku Lehtimäki & Pekka Tammi. Gaudeamus, Helsinki 2010, 65–93.
- Zahavi, Dan, Self and Other. The Limits of Narrative Understanding. Teoksessa *Narrative and Understanding Persons*. Toim. Daniel D. Hutto. Cambridge University Press, Cambridge 2007, 179–202.
- Zahavi, Dan, Minimal Self and Narrative Self. A Distinction in Need of Refinement. Teoksessa *The Embodied Self. Dimensions, Coherence and Disorders*. Toim. Thomas Fuchs ym. Schattauer, Stuttgart 2010, 3–19.
- Zahavi, Dan, *Self and Other. Exploring Subjectivity, Empathy, and Shame*. Oxford University Press, Oxford 2014.
- Woolf, Virginia, Moderni romaani (Modern Fiction, 1921). Teoksessa *Kiitäjän kuolema ja muita esseitä*. Suom. Jaana Kapari-Jatta. Teos, Helsinki 2013, 102–110.
- Woolf, Virginia, *A Writer's Diary. Being Extracts from the Diary of Virginia Woolf* (1954). Toim. Leonard Woolf. Harcourt, San Diego 2003.